

Tyszkiewicz, Jakub

Czy Stany Zjednoczone planowały pomoc zbrojną dla Polski w przypadku zagrożenia interwencją radziecką w 1957 r.?

Dzieje Najnowsze 33/1, 163-174

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jakub Tyszkiewicz

Wrocław

Czy Stany Zjednoczone planowały pomoc zbrojną dla Polski w przypadku zagrożenia interwencją radziecką w 1957 r.?¹

Militarne zdławienie przez ZSRR rewolucji węgierskiej w listopadzie 1956 r. spowodowało ogromny szok w kręgach administracji waszyngtońskiej. Pod wpływem wypadków na Węgrzech administracja prezydenta Dwighta D. Eisenhowera zaczęła prowadzić prace dotyczące pozycji Stanów Zjednoczonych w przypadku interwencji radzieckiej w Polsce. Pierwsze informacje na ten temat przedstawił Paweł Machcewicz, który skupił się przede wszystkim na omówieniu studiów i propozycji przygotowywanych do końca 1956 r.²

Ostatnio odtajnione dokumenty w archiwach amerykańskich przynoszą jednak niezmiernie interesujące i nieznane dotąd informacje, świadczące o tym, iż także w pierwszej połowie 1957 r. prowadzono w kręgu administracji prezydenckiej bardzo poważne rozważania o możliwych działaniach rządu USA, zmierzających do poparcia polskich dążeń narodowych w przypadku inwazji radzieckiej. Celem artykułu jest zatem przybliżenie powstawania i zmian w podstawowych założeniach polityki Stanów Zjednoczonych wobec Polski w tym okresie. Najpełniejszy wyraz znalazły one w dokumencie National Security Council (NSC — Rady Bezpieczeństwa Narodowego) znanym jako NSC 5705/1, przyjętym i podpisanym przez prezydenta Dwighta D. Eisenhowera 25 II 1957 r. — dokumencie, który przez długi czas pozostawał utajniony³.

¹ Powstanie artykułu było możliwe dzięki stypendium Fundacji Kościuszkowskiej i Dwight D. Eisenhower Library Travel Grant.

² P Machcewicz, *Stany Zjednoczone wobec polskiego Października 1956 r., Polska 1944/45-1989*, „Studia i Materiały” III, 1997., s. 55 i n. Por. także L. Borthi, *Rollback, Liberation, Containment or Inaction. U. S. Policy and Eastern Europe in the 1950*, w: „Journal of Cold War Studies”, vol. 1, nr 3, Fall 1999, s. 106. Natomiast A. Mania, *The National Security Council i amerykańska polityka wobec Europy Wschodniej w latach 1945-1960*, Kraków 1993, s. 131-140, pominął tę kwestię, ponieważ dokumenty dotyczące tej tematyki na początku lat 90. były jeszcze niedostępne dla badaczy.

³ Szczątkowa informacja o tym dokumencie znalazła się w *Foreign Relations of the United States, 1955-1957*, vol. 25, Eastern Europe, Washington 1990, s. 622, przyp. 1, jednak dopiero odtajnienie akt Rady Bezpieczeństwa Narodowego przechowywanych w National Archives w Waszyngtonie i materiałów w bibliotece prezydenckiej Dwighta D. Eisenhowera w Abilene umożliwiło autorowi podjęcie tego tematu.

Przypomnijmy, iż już 15 XI 1956 r. Rada Bezpieczeństwa Narodowego — najważniejsze ciało doradcze koordynujące politykę zagraniczną — przyjęła dokument pod nazwą NSC 5616/2 „Interim U. S. Policy on Developments in Poland and Hungary”. Znalazł się tam również punkt nr 15, który przewidywał rozpoczęcie prac studyjnych, mających rozstrzygnąć, czy w przypadku ewentualnej inwazji radzieckiej i wystąpienia rządu polskiego do ONZ z prośbą o pomoc, Stany Zjednoczone „powinny zainicjować i być gotowe do wsparcia każdej akcji podjętej przez ONZ, włączając w to użycie siły”⁴. Kwestia możliwej pomocy militarnej była także rozpatrywana przez Departament Obrony i Kolegium Połączonych Szefów Sztabów. Rozważano np. udział sił NATO i Narodów Zjednoczonych, wzmocnionych posiłkami amerykańskimi, w walce z wojskami radzieckimi, przy wsparciu Strategicznych Sił Lotniczych USA. W grudniu 1956 r. uważano, że interwencja militarna Narodów Zjednoczonych w Polsce jest możliwa do przeprowadzenia, a Stany Zjednoczone powinny wziąć w niej udział, początkowo ograniczając się do użycia sił powietrznych stacjonujących w Europie i jednocześnie przygotowując się do przeciwstawienia się działaniom wojsk radzieckich przez zatakowanie linii komunikacyjnych na ich zapleczu⁵.

Te sugestie poddane zostały wszechstronnej analizie i stanowiły podstawę całościowych rozważań, które przygotowano na początku 1957 r. W pierwszym z nich, przedstawionym 23 stycznia, oprócz dwóch opracowań: Joint Chiefs of Staff⁶ i zastępcy sekretarza obrony ds. bezpieczeństwa międzynarodowego (przygotowanych jeszcze w grudniu ubiegłego roku), wykorzystano także studium CIA⁷. Na początku lutego 1957 r. w specjalnym raporcie poświęconym Polsce analizowano także ewentualne kroki na wypadek, „gdyby Związek Radziecki zechciał podbić Polskę siłą”. Już wtedy zauważano, że niezależnie od decyzji Waszyngtonu pozycja USA jako najsilniejszego państwa przeciwstawiającego się komunistycznej dominacji zostanie wystawiona na bardzo poważną próbę. Po raz pierwszy zatem pojawiły się tam stwierdzenia, które *in extenso* zostaną powtórzone w NSC 5705/1 w czasie dyskusji na posiedzeniu Policy Planning Board 7 II 1957 r. uznano jednak, że ta analiza wypadków ogranicza akcję Stanów Zjednoczonych do „wysokiego prawdopodobieństwa wypadku” osiągnięcia większości 2/3 głosów w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ w celu użycia sił zbrojnych USA dla przeciwstawienia się radzieckiej inwazji w Polsce⁸. Zatem kolejne opracowanie znane jako makietka („draft”) NSC 5705 mające uzupełniać paragraf 15 poprzedniej uchwały NSC 5616/2 rozpatrywało zarówno kroki Waszyngtonu w ramach ONZ, jak i poza nią¹⁰. Zostało ono

⁴ P Machcewicz, op. cit., s. 55-56.

⁵ Ibidem, s. 56-57.

⁶ Prawdopodobnie korzystano z memorandum admirała Arthura Radforda z 3 XII 1956 r. Szerzej o treści tego dokumentu zob. ibidem, s. 57.

⁷ Briefing Note for January 25 1957. Planning Board Meeting, z 23 I 1957 r., Dwight D. Eisenhower, White House Office, National Security Council Staff (dalej DDE, WHOF, NSC), Papers 1953-61, Special Staff File Series, b. 6, Folder Poland. Niestety, jak dotąd, nie udało się odnaleźć wspomnianego opracowania przygotowanego przez CIA. Prawdopodobnie pozostaje ono wciąż nieodtajnione.

⁸ Poland z 2 II 1957 r., DDE, WHOF, NSC Staff, Papers 1953-61, Special Staff File Series, b. 6, Folder: Poland.

⁹ Briefing Note for Planning Board Meeting, February 8/57, DDE, WHOF, NSC Staff, Papers, 1953-61, Special Staff File Series b. 6, Poland.

¹⁰ Jego autorem był wykonawczy sekretarz James S. Lay, junior, US Policy Toward Certain Contingencies in Poland (NSC 5705) z 18 II 1957 r., DDE, WHOF, NSC Staff, Papers 1953-61, Special Staff File Series, b. 6, Folder Poland.

przedyskutowane w obecności prezydenta Dwighta D. Eisenhowera i wiceprezydenta Richarda Nixona 21 II 1957 r. na 313 spotkaniu NSC¹¹. Ostatecznie, przyjęty cztery dni później przez Radę Bezpieczeństwa Narodowego dokument pod nazwą NSC 5705/1 „US Policy Toward Certain Contingencies in Poland” składał się z 19 punktów, w których rozważano prawdopodobne konsekwencje dla interesów USA, w przypadku interwencji zbrojnej ZSRR w Polsce¹².

Początkowe paragrafy tego opracowania (2-5) analizowały kroki, jakie powinny być podjęte, gdyby Stany Zjednoczone nie zdecydowały się na użycie siły w obliczu radzieckiej inwazji¹³. W takim wypadku przewidywano przyjęcie przez ONZ rezolucji potępiającej ten krok i żądającej przywrócenia *status quo* oraz głosowanie nad wysłaniem nieuzbrojonych obserwatorów Narodów Zjednoczonych do Polski. Zauważano jednak, że rozwój wypadków, niezależnie od postawy Stanów Zjednoczonych i ONZ wobec radzieckiej inwazji na Polskę, grozi ryzykiem wybuchu poważnej wojny. Zakładano, że ewentualne walki pomiędzy polskimi i radzieckimi wojskami mogłyby obudzić zdławione siłą niezadowolenie w innych państwach socjalistycznych, szczególnie we wschodnich Niemczech i powstania przeciwko komunistom i sowieckiej kontroli. Dopuszczano nawet bardzo nierealistyczną możliwość rozszerzenia działań zbrojnych w czasie prób odwrotu na zachód polskich sił zbrojnych przez terytorium wschodnich Niemiec. Nawet przy biernej postawie Waszyngtonu i ONZ mogło zatem dojść do takiej sytuacji, która wplątałaby NATO i USA w konflikt z ZSRR.

Zwracano także uwagę, że zwrot Kremla ku kolejnemu siłowemu rozwiązaniu mógłby także być wstrząsem dla niepewnej struktury pokoju światowego. Polski opór wobec inwazji mógłby zachęcić inne narody do wywierania nacisku na wielkie mocarstwa, aby popierały zbrojnie ich dążenia. Wymieniano tutaj przede wszystkim kraje na Środkowym Wschodzie, Republikę Korei i władze chińskie na Tajwanie.

Z drugiej strony stwierdzano, że brak reakcji USA na interwencję sowiecką mógłby zachęcić komunistyczne kraje na Dalekim Wschodzie do sprawdzenia, jak zachowają się Stany Zjednoczone w innych punktach zapalnych świata.

W raporcie akcentowano zatem zagrożenie dla bezpośrednich interesów amerykańskich w wypadku, gdyby Stany Zjednoczone i ONZ powstrzymały się od bezpośredniej interwencji w obliczu sowieckiej akcji militarnej przeciwko Polsce. Przewidywano, że taka postawa Waszyngtonu miałaby daleko idące konsekwencje. Po pierwsze „wolny świat” mógłby uwierzyć, że Stany Zjednoczone — odstraszone sowiecką siłą nuklearną — nie odpowiedziały na zagrożenie swoich interesów. Taka postawa Waszyngtonu obniżyłaby wartość zobowiązań USA do obrony innych terenów przed agresją ZSRR. To przeświadczenie mogłoby mieć szczególnie duże znaczenie w mało prawdopodobnym wypadku, gdyby ONZ podjęła decyzję

¹¹ Memo z 22 II 1957 r., DDE, Eisenhower Papers, 1953-61 (Ann Whitman file, NSC Series, b. 8 Folder 313th meeting of NSC.

¹² DDE, WHOF, Office of the Special Assistant for National Security Affairs 1952-61, NSC Series, Administrative Subseries, Folder NSC Agenda and Minutes, Minutes of the 313 Meeting of the NSC z 21 II 1957 r.

¹³ Przedstawienie dokumentu oparte zostało na porównaniu dwóch dokumentów: Statement of Policy on U. S. Policy Toward Certain Contingencies in Poland. General Considerations z 8 II 1957 (National Archives, National Security Council 5705 — dalej NA, NSC, box 90), będącego „draftem” NSC 5705 i ostatecznej wersji: NSC 5705/1 — U. S. Policy Toward Certain Contingencies in Poland (DDE, WHOF, Office of the Special Assistant for National Security Affairs Records 1952-1961, NSC Series, Policy Papers Subseries, b. 20, Folder NSC 5705/1)

0 interwencji zbrojnej i nie otrzymała wsparcia USA. Porażka w podjęciu efektywnych kroków militarnych mogłaby poważnie nadszarpnąć prestiż Narodów Zjednoczonych.

W dokumencie zauważano paradoksalną sytuację, iż ewentualna bierna postawa USA może przynieść również pewne wzmocnienie ich pozycji wobec sprzymierzonych. Stany Zjednoczone postrzegane byłyby wtedy jako kraj, który zapobiegł rozwojowi sytuacji zmierzającej w kierunku wojny, zwłaszcza w przypadku, gdyby „wolny świat” nie widział Polski jako niepodległego państwa a radziecka akcja zbrojna przebiegłaby szybko i w sposób nie „wyzývający” dla Zachodu.

Niemniej jednak szybkie zdławienie przez ZSRR polskiej rewolucji oznaczałoby prawdopodobnie poświęcenie na dłuższy czas jakiegokolwiek nadziei na osiągnięcie przez Waszyngton wzajemnie korzystnych politycznych i ekonomicznych stosunków z krajami socjalistycznymi, jako całością.

Niezależnie od decyzji i akcji ONZ, czy nawet samych Stanów Zjednoczonych, zauważano, iż, z jednej strony, moralne zaufanie do radzieckich przywódców zostanie nadwyrężone, a ich dyplomacja skompromitowana w oczach części światowej opinii. Z drugiej jednak strony, pozycja ZSRR zostanie wzmocniona wśród krajów sympatyzujących z Kremlem. Sukces w przywróceniu kontroli nad Polską bez efektywnej interwencji ONZ czy USA mógłby także ośmielić przywódców radzieckich do wysuwania kolejnych nacisków na kraje „wolnego świata” — stwierdzano w dokumencie.

W drugiej części NSC 5705/1 (paragrafy 6-14) rozpatrywano możliwy rozwój sytuacji w przypadku użycia siły przez Stany Zjednoczone i Narody Zjednoczone. Rozpatrywano różne formy interwencji „wolnego świata” w Polsce. Jedną z nich miało być wysłanie uzbrojonej policji ONZ na przedmieścia Warszawy w celu ochrony polskiego rządu przed radzieckimi wojskami. Przypuszczano, iż taka akcja zmusi Kreml do powstrzymania się od użycia siły w obecności symbolu ONZ. Mogłoby to również skłonić radzieckich przywódców do rozważań, czy militarne wystąpienie przeciwko kontyngentowi ONZ nie spowoduje silniejszej interwencji sił zbrojnych „wolnego świata”.

Inną, proponowaną w dokumencie, pośrednią drogą nacisku na ZSRR była amerykańska interwencja obliczona na powstrzymanie, a nawet porażkę radzieckich wojsk. Zadaniem polityki USA byłoby ograniczenie i lokalizacja konfliktu tylko do części terytorium Polski, w celu ochrony niepodległego rządu. Zauważano jednak, iż te działania zakończyłyby się sukcesem tylko w przypadku, gdyby ZSRR ograniczył się do lokalnej wojny.

Jako najbardziej ekstremalne raport zakładał użycie wszystkich odpowiednich i dostępnych sił zachodnich, aż do najbardziej destruktywnej broni nuklearnej, jeżeli ZSRR zlekceważyłoby ostrzeżenie, aby wstrzymać atak na Polskę¹⁴.

W dokumencie NSC 5705/1 podkreślano jednak z przekonaniem, iż Kreml zdecyduje się na użycie siły tylko w obliczu wydarzeń, które mogłyby być uznane jako poważna prowokacja i zagrożenie dla jego interesów. Do takich zaliczano np. atak na radziecki personel militarny, czy wyjście Polski z Układu Warszawskiego.

¹⁴ Zgodnie z sugestią Joint Chiefs of Staff, z tego punktu usunięto akapit: „aby osiągnąć taki cel, konieczne byłoby zaatakowanie linii komunikacyjnych w samym ZSRR”. Połączone Kolegium Szefów Sztabu uważało, iż taki krok doprowadzi do eskalacji wojny. (Memo z 15 II 1957 r., Appendix Draft Statement of Policy on U. S. Policy Toward Certain Contingencies in Poland, DDE, WHOF, Office of the Special Assistant for National Security Affairs, Records 1952-1961, NSC Series, Policy Papers Subseries, b. 20, Folder NSC 5705/1.

W przypadku podjęcia przez ZSRR inwazji zauważano, że zarówno symboliczne siły ONZ, jak i ograniczone militarne działania „prawie na pewno” nie zapobiegną akcji radzieckiej. Tylko w przypadku przekonania radzieckich przywódców, że Stany Zjednoczone zdecydowane są wystąpić zbrojnie i użyć wszystkich środków, Kreml może poważnie rozważać wycofanie swoich wojsk.

W raporcie zaznaczano jednak, iż niektórzy członkowie Policy Planning Board przychyłali się do opinii, że ZSRR wycofa się z interwencji w wypadku, gdyby USA dały jasno do zrozumienia, że cel ich interwencji zbrojnej będzie ograniczony jedynie do przywrócenia polskiej niepodległości. Niemniej jednak przewidywano, że takie ultimatum ze strony Waszyngtonu mogłoby także prowadzić do globalnej wojny.

Zakładano, iż przyjęcie rezolucji ONZ zakładającej użycie wojsk przeciwko ZSRR będzie możliwe tylko w wypadku silnej presji Stanów Zjednoczonych na swych sojuszników. Wyrażano jednak wątpliwość, czy możliwe będzie uzyskanie większości 2/3, nawet w przypadku jeżeli pokojowa akcja przewidywałaby jedynie wysłanie policji ONZ jako symbolicznej obrony polskiego rządu. Przewidywano, że duża część państw członkowskich będzie uważała zbrojną interwencję ONZ za czynnik nieuchronnie wiodący do globalnej wojny pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a ZSRR.

W dokumencie zwracano także uwagę, iż w chwili obecnej nie istnieje zgoda Kongresu na użycie sił USA w celu wsparcia polskiego rządu przeciwko radzieckiemu atakowi i ewentualna pozytywna decyzja, nawet bez zgody ONZ, może zależeć też od polityki Warszawy, kontynuowania drogi w kierunku narodowej niepodległości i wewnętrznej wolności.

Podkreślano, że brak odpowiednio wczesnej decyzji o użyciu sił zbrojnych, w przypadku gdyby sytuacja w Polsce była podobna do węgierskiej 1956 r., może być bardzo „kosztowny” dla interesów Stanów Zjednoczonych. „Jeżeli podejmiemy decyzję, że w żadnym wypadku nie użyjemy tam [tj. w Polsce] sił zbrojnych, musimy być zdolni już teraz wyprowadzić Polaków z mylnego przeświadczenia, że mogliśmy ich poprzeć w wysiłkach zbrojnego oswobodzenia się z sowieckiej kontroli”. Jednocześnie w takim wypadku Stany Zjednoczone uniknęłyby próby sił z ZSRR, oznajmiając to zawczasu. Niemniej jednak, w przypadku decyzji o użyciu sił zbrojnych na prośbę polską, USA mogłyby osiągnąć korzyści, zarówno wspierając moralne pryncypia, jak i usiłując w pewnym przynajmniej stopniu zniechęcić Kreml do działań.

W dokumencie stwierdzano jednak, iż decyzja dotycząca użycia siły przez USA w Polsce, bezpośrednio czy pośrednio, nie może być podjęta wcześniej, przed faktem zaistnienia inwazji. „Polska nie jest państwem tak żywotnym dla interesów naszego bezpieczeństwa narodowego, żebyśmy musieli teraz podjąć decyzję o obronie jej przed radzieckimi próbami ponownego siłowego narzucenia kontroli”. Zatem tylko w przypadku narastania kryzysu w Polsce i nieuchronności inwazji radzieckiej miały być podjęte kroki prowadzące do interwencji USA¹⁵.

Dużo miejsca poświęcono w dokumencie niekorzystnym dla politycznych interesów Waszyngtonu czynnikom w momencie rozpoczęcia przez Kreml akcji zbrojnej w Polsce. Po pierwsze, militarna interwencja „wolnego świata” w celu zapobieżenia radzieckiej groźbie miała wprowadzić ryzyko generalnej wojny pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a ZSRR. Niemniej jednak — po drugie — zdawano sobie sprawę, że także bierna postawa USA i Narodów Zjednoczonych zachęci do siłowego rozwiązywania problemów i w konsekwencji

¹⁵ NSC 5705/1 — U. S. Policy Toward Certain Contingencies in Poland (DDE, WHOF, Office of the Special Assistant for National Security Affairs Records 1952-1961, NSC Series, Policy Papers Subseries, b. 20, Folder NSC 5705/1.

do wybuchu konfliktu radziecko-amerykańskiego. Po trzecie, niepowodzenie w zapobieżeniu podbicia Polski mogłoby spowodować poważne i daleko idące szkody dla prestiżu USA i struktury pokoju światowego, nadwerężając zaufanie „wolnego świata” do amerykańskich zobowiązań¹⁶.

Oceniano, że sytuacja w Polsce będzie groźna do czasu zaprzestania przez ZSRR wysiłków zmierzających do ograniczenia polskich aspiracji do narodowej niepodległości. Te aspiracje są bardzo silne i nieuchronnie są skierowane przeciwko wpływom radzieckim.

Bardzo istotne dla przyszłej polityki USA rozważania przynosił punkt 17 NSC 5705/1. W świetle opisanych powyżej czynników podkreślano konieczność podjęcia przez Stany Zjednoczone takich działań, które zredukują szanse użycia militarnej siły przeciwko polskiemu rządowi przez ZSRR. Najważniejszym zadaniem było ośmielenie polskiego rządu środkami dyplomatycznymi i ekonomicznymi, aby stopniowo uwalniał się od radzieckiej zależności, unikając jakiegokolwiek sytuacji, która mogła by być uznana przez Kreml za wymagającą podjęcia interwencji zbrojnej. Zalecano także pilne podjęcie rozważań prowadzących do przyjęcia takiej polityki, która mogłaby zachęcić Związek Radziecki do wycofania swoich wojsk ze wszystkich państw satelickich, w tym i Polski, przy jednoczesnym zapewnieniu, iż Stany Zjednoczone nie poszukują militarnych sojuszy czy innych korzyści we wschodniej Europie, w postaci np. baz wojskowych.

Niezmiernie ważny był także punkt 18. Rozważano w nim kroki Waszyngtonu w przypadku „nieuchronności” radzieckiej akcji militarnej i polskiej prośby o pomoc. Sugerowano podjęcie przez Stany Zjednoczone prób powstrzymania ZSRR, jednakże bez nieodwracalnego zaangażowania amerykańskich wojsk. Przewidywano zatem podjęcie następujących kroków: 1. wysłanie dyplomatycznych protestów, podkreślających zagrożenie dla światowego pokoju; 2. wprowadzenie odpowiedniej rezolucji ONZ wzywającej do utrzymania lub przywrócenia *status quo* w Polsce; 3. odpowiednie sankcje ekonomiczne i dyplomatyczne, wreszcie konferencje na wysokim szczeblu. Jeżeli te działania nie powstrzymałyby sowieckiej akcji militarnej przeciwko Polsce, rząd Stanów Zjednoczonych miał zdecydować o ewentualnej interwencji zbrojnej nawet bez aprobaty ONZ (paragraf 19).

Dodajmy w tym miejscu, że w ostatniej chwili, zgodnie z sugestiami C. Burke Erlick z European Bureau i Joint Chiefs of Staff przedstawionymi na posiedzeniu NSC 2111 1957 r. wycofano część tego paragrafu, która mówiła: „ponieważ użycie siły zbrojnej mogłoby śmiertelnie zwiększyć ryzyko wojny nuklearnej, ostateczna decyzja Stanów Zjednoczonych powinna być podjęta po rozważeniu, czy brak takiego kroku nie wywoła wrażenia o wycofywaniu się Stanów Zjednoczonych z przyjętych zobowiązań, które poprzednio miały chęć bronić”. Argumentowano tym, iż decyzja USA powinna uwzględniać przede wszystkim bezpieczeństwo narodowe¹⁷.

Niewątpliwie, usunięcie tego fragmentu paragrafu pokazuje także zmianę w poglądach Połączonego Kolegium Szefów Sztabów wiosną 1957 r. W przeciwieństwie do wojowniczych i optymistycznych opracowań z końca poprzedniego roku, obecnie przeważała bardziej reali-

16 Ibidem.

17 Memo z 15II1957 r., Appendix Draft Statement of Policy on U. S. Policy Toward Certain Contingencies in Poland, DDE, WHOF, Office of the Special Assistant for National Security Affairs, Records 1952-1961, NSC Series, Policy Papers Subseries, b. 20, Folder NSC 5705/1, a także U. S. Policy Towards Certain Contingencies in Poland — NSC 5705, Pismo C. Burke Elbricka do Sekretarza Stanu z 18 II1957 r., NA, NSC 5705, Folder Memoranda, box 90.

styczna opinia, iż interwencja sił USA na terenie Polski nie wydaje się wielce prawdopodobna, ewentualny atak zaś na linie komunikacyjne na terenie ZSRR prowadziłby do globalnej wojny¹⁸.

Przyjęcie w lutym 1957 r. przez Radę Bezpieczeństwa Narodowego dokumentu NSC 5705/1 nie oznaczało zakończenia rozważań dotyczących zachowania USA w przypadku inwazji ZSRR na Polskę. Przeciwnie, prawie natychmiast podjęto działania zmierzające do opracowania bardziej szczegółowego planu dotyczącego działań Waszyngtonu wobec rozwoju sytuacji w PRL i nieuchronnej groźby inwazji radzieckiej. Na posiedzeniu OCB uznano za „pilne” powołanie natychmiast grupy roboczej (Ad Hoc Working Group) pod przewodnictwem Roberta R. Bowie. W jej skład weszli przedstawiciele departamentów stanu i obrony oraz CIA, którzy do 6 marca mieli zasugerować ewentualne działania, stanowiące uzupełnienie punktu 18 NSC 5705/1. Jednocześnie zdecydowano, iż Eastern Europe and USSR Working Group przygotowuje dokument, w którym przedstawi działania uzupełniające paragraf 17 a. NSC 5705/1, mające zredukować niebezpieczeństwo wybuchu powstania przeciwko reżimowi lub użycia przez ZSRR siły militarnej przeciwko polskiemu rządowi¹⁹.

Ad Hoc Working Group rozpoczęła swoją działalność 4 marca. Stałymi członkami tego ciała byli m.in. Philip H. Trezise reprezentujący Departament Stanu, James Kelleher z Departamentu Obrony, reprezentant CIA i Paul B. Comstock z Operation Coordinating Board (OCB) Staff²⁰. Na posiedzeniu OCB 6 III zdecydowano, iż obszerne opracowanie przygotowane przez tę grupę powinno przedstawiać raczej szeroki wachlarz możliwych działań, niekoniecznie uzgodnionych wspólnie przez jej członków. Jednocześnie do rozważań włączono przedstawicieli United States Information Agency (USIA) and International Cooperation Administration²¹. Grupa ta pracowała bardzo intensywnie, już bowiem 27 marca dokument zatytułowany: US Courses of Action to Implement Paragraph 18 NSC 5705/1 był gotowy. Warto przedstawić go szerzej, ponieważ stanowił on istotne uzupełnienie 18 punktu prezentowanego powyżej dokumentu²².

Rozważania dotyczyły przede wszystkim efektywności ewentualnej akcji podjętej przez rząd USA w przypadku militarnej interwencji Kremla w Polsce. Najważniejszym zadaniem było stworzenie sytuacji, która zniechęci ZSRR do podjęcia decyzji o ingerowaniu w polskie sprawy. Radzieccy przywódcy mieli zostać przekonani, iż użycie siły militarnej nie stanowi pożądanej alternatywy. Osobne miejsce poświęcono działaniom, które będą musiały być podjęte w przypadku inwazji radzieckiej na Polskę²³.

¹⁸ Memo for General Cutler z 20II1957 r., DDE WHOF, NSC Staff Papers 1948-61, Disaster File, b. 52, Folder Poland (2).

¹⁹ DDE, WHOF, NSC Staff Papers 1948-61, Operations Coordinating Board Series (dalej DDE, WHOF, NSC Papers, OCB Series), b. 6, Folder Poland and Hungary (NSC 5616/2) (1)

²⁰ DDE, WHOF, NSC Staff Papers 1948-61, OCB Central File Series b. 53, Folder OCB.091 Poland (2) [November 1953-March 1957]. Memo of meeting z 7III1957 r.

²¹ DDE, WHOF, NSC Staff Papers 1948-61, OCB Central File Series, b. 54, Folder OCB. 091 Poland 93 [March-June 1957]. Memo z 8 III1957 r. i OCB 357 Minutes.

²² Dokument ten był wcześniej poddany analizie w Departamencie Stanu i USIA. Zob. Comments of Actiob Under Paragraph 18 z 13 III, DDE, WHOF, NSC Staff Papers 1948-61. OCB Central File Series, b. 54, Folder OCB). Poland (3) [March-June 1957].

²³ US Courses of Action to Implement Paragraph 18 of NSC 5705/1 DDE, WHOF, NSC Staff Papers 1948-61, OCB Central File Series, b. 54, Folder OCB.091 Poland (3) [March-June 1957], s. 1.

Podobnie jak w dokumencie NSC 5705/1, dużą uwagę zwracano na fakt, iż w przypadku podjęcia przez USA decyzji o zbrojnej pomocy należy unikać kroków prowadzących do tworzenia nadmiernych oczekiwań. Ewentualny brak działań spowodowałby bowiem potraktowanie polityki Waszyngtonu „jako bluffu”, zarówno przez kraje socjalistyczne, jak i cały „wolny świat”. Zakładano także, iż w przypadku decyzji o ewentualnej akcji militarnej Stany Zjednoczone, w celu uzyskania odstraszonego efektu, powinny otwarcie poinformować o tym ZSRR²⁴.

W drugiej, najobszerniejszej części dokumentu rozważano kierunki działań prowadzących do powstrzymania radzieckiej decyzji o interwencji w Polsce. W tym celu zalecano stworzyć wśród przywódców komunistycznych przekonanie, iż taki krok będzie dla nich znacznie bardziej niekorzystny, niż tolerowanie większej dozy polskiej niepodległości. W takim jednak wypadku nie zamierzano powiadamiać Kremla, iż USA użyją sił zbrojnych, aby pomóc Polsce. Wyrażano zatem wątpliwość, czy słowne „ostrzeżenie” ZSRR będzie wystarczająco efektywne. Te działania miały natomiast pozostać w tajemnicy przed stroną polską, aby ewentualne informacje o przygotowaniach Waszyngtonu nie zachęciły Polaków do podjęcia zdecydowanych działań, mogących wywołać interwencję wojsk radzieckich. Realistycznie oceniano, iż spełnienie wszystkich tych warunków, będzie dla twórców i wykonawców amerykańskiej polityki „balansowaniem na linie”.

Najważniejszym zadaniem miało zatem stać się zachęcanie narodu polskiego do unikania akcji zagrażających osiągniętej niezależności, a celem amerykańskiej polityki — stopniowe powiększanie sfery wolności w Polsce. Wskazywano na rozpoczęcie w Waszyngtonie negocjacje gospodarcze i możliwość większej ekonomicznej pomocy, umożliwiającej rządowi w Warszawie podążanie bardziej niezależnym kursem. W tych rozmowach, podobnie jak we wszystkich kontaktach z Polakami, zalecano unikania jakichkolwiek sugestii, iż USA dążą do reorientacji polskiej gospodarki w kierunku „wolnego świata” i sytuacji, w których ekonomiczna pomoc dla Polski mogłaby być zinterpretowana przez Kreml jako nieuchronne ustanowienie prymatu Stanów Zjednoczonych na tym terenie. W publicznych wypowiedziach miały być nieobecne amerykańskie oczekiwania na powstanie całkowicie wolnej Polski. Ważnym elementem akcji podejmowanych przez Waszyngton miały pozostawać kontakty z katolicką hierarchią w Polsce i kierowane do nich apele o powstrzymanie ewentualnych niepokojów. Pod względem propagandowym zalecano skoordynowanie informacyjnego przekazu Radia Wolna Europa z USIA, a także położenie nacisku na zachowanie Polonii amerykańskiej i polonijnej prasy, aby powstrzymała się od stwierdzeń, które mogłyby obudzić fałszywe nadzieje wśród Polaków²⁵.

Jednocześnie akcentowano potrzebę działań zmierzających do przekonania ZSRR o amerykańskich intencjach. Polityka USA miała z jednej strony odzwierciedlać zainteresowanie procesami zachodzącymi w Polsce i obalać stwierdzenia, iż Waszyngton nie będzie reagował w przypadku agresji Kremla, z drugiej strony jednak, rozwiewać radzieckie podejrzania, iż Stany Zjednoczone szukają osiągnięcia politycznych, ekonomicznych czy militarnych korzyści z rozwoju wypadków w Polsce. Te zapewnienia miały być przekazywane także prywatnymi i nieformalnymi kanałami na Kreml. Zwracano uwagę na konieczność jawności prowadzonych w tym czasie negocjacji ekonomicznych i kulturalnych z Polską. Zalecano również, by unikać zbyt dużego zainteresowania rozwojem stosunków polsko-radzieckich czy sprawami

24 Ibidem, s. 2-3.

25 Ibidem, s. 7.

militarnymi. Porozumiewanie się z rządem w Warszawie miało odbywać się w taki sposób, aby nie tworzyć podejrzeń co do amerykańskich celów.

Bardzo dużą wagę przykładano do konieczności przekonania światowej opinii publicznej, iż kolejne zwycięstwo Kremla z użyciem sił zbrojnych będzie bardzo kosztowne i może spowodować poważne reperkusje. Głównym celem takiej propagandy miały stać się kraje niezaangażowane. Zamierzano także podjąć systematyczną akcję w ONZ zmierzającą do skupienia uwagi narodów na sprawach interwencji ZSRR na Węgrzech, a tym samym stworzenia klimatu do przyjęcia rezolucji formalnie potępiających użycie siły do rozstrzygnięcia wewnętrznych spraw innego państwa. Stwierdzano także konieczność wystosowania wspólnych oświadczeń z innymi sojusznikami Waszyngtonu, wskazujących na możliwe poważne konsekwencje w przypadku użycia siły przez Kreml²⁶.

Podobne argumenty — wskazanie na możliwość wybuchu rewolty w Niemczech i prawdopodobieństwo generalnej wojny, nieprzewidywalność reakcji w ONZ i państwach zachodnich oraz podkreślenie innego zachowania „wolnego świata” niż w czasie rewolucji węgierskiej 1956 r. — miały być przekazane przez amerykańskiego ambasadora w Moskwie oraz dyplomatom państw neutralnych, przede wszystkim Indii i Jugosławii. Jednocześnie jednak zakładano, iż Stany Zjednoczone i ich sojusznicy powinni przedsięwziąć militarne przygotowania w przypadku radzieckiej akcji zbrojnej przeciwko Polsce.

Postulowano także organizowanie podróży i pobytu w Polsce różnych osobistości z „wolnego świata”, którzy w oczach radzieckich stworzyliby korpus obserwatorów i stanowiliby przeszkodę dla zbrojnej operacji²⁷.

W trzeciej części dokumentu „US Courses of Action to Implement Paragraph 18 NSC 5705/1” rozważano zwiększenie efektywności działań amerykańskich mających na celu powstrzymanie agresji w takim przypadku, gdyby interwencja radziecka „wyglądała na nieuchronną”. Zauważano, że takie przygotowania zawierają w sobie niebezpieczeństwo wewnętrznego „dynamizmu”, a tym samym grożą sytuacją, w której świadomi działań USA Polacy mogą błędnie zinterpretować intencje Waszyngtonu. Również dla Kremla informacja o krokach podejmowanych przez USA może prowadzić do przeświadczenia, że Stany Zjednoczone planują siłowe wprowadzenie zmian w Polsce, nawet bez inwazji radzieckiej.

Także w tej części ważne miejsce przypisywano działaniom w ONZ. Istotne stawało się przygotowanie gruntu pod uchwalenie przez Zgromadzenie Ogólne rezolucji umożliwiającej wprowadzenie sankcji w przypadku sowieckiej inwazji. Kładziono również nacisk na przyjęcie uchwały umożliwiającej obecność obserwatorów ONZ w Polsce, w przypadku groźby interwencji. Jednocześnie zalecano wywarcie nacisku na kraje neutralne (przede wszystkim Szwecję, Jugosławię i Indie), aby wpłynęły na politykę ZSRR w przypadku niebezpieczeństwa interwencji radzieckiej²⁸.

Planowano także przygotowanie odpowiedniego publicznego programu informacyjnego. Ponieważ dokument NSC 5705/1 przyjęty przez Radę Bezpieczeństwa Narodowego nie przewidywał ультymatywnej decyzji użycia sił zbrojnych na wypadek radzieckiej inwazji w Polsce, widziano potrzebę stworzenia szczegółowych, efektywnych, ale realistycznych dzia-

²⁶ Ibidem, s. 9-10.

²⁷ W tej kwestii nie było jednomyślności wśród osób z poszczególnych agencji, zatem zakładano jej przedyskutowanie w czasie posiedzenia Ad Hoc Working Group.

²⁸ US Courses of Action to Implement Paragraph 18 of NSC 5705/1 DDE, WHOF, NSC Staff, Papers 1948-61, OCB Central File Series, b. 54, Folder OCB.091 Poland (3) [March-June 1957], s. 15.

łań, aby zapewnić swobodę działania Stanom Zjednoczonym w przypadku powstania sytuacji kryzysowej²⁹.

W ostatniej części raportu US Courses of Action to Implement Paragraph 18 NSC 5705/1 rozważano działania, które powinny zostać podjęte w czasie poprzedzającym militarny podbój Polski, a więc w miarę narastania kryzysu w relacjach polsko-sowieckich. Zdaniem analityków z Ad Hoc Working Group był to ostatni moment do podjęcia kroków przez Waszyngton. Przewidywano, iż zaostrzenie sytuacji może nastąpić bądź w przypadku oporu polskiego rządu przeciwko sowieckim żądaniom, bądź też wybuchu powstania narodowego.

Pod uwagę brano przede wszystkim możliwości oferowane przez ONZ. W przypadku braku decyzji o użyciu armii USA siły Narodów Zjednoczonych miały odegrać najważniejszą rolę w powstrzymaniu militarnego podporządkowania Polski przez Kreml. Za najlepsze rozwiązanie uważano obecność sił amerykańskich w kontyngencie ONZ. Także w tym wypadku za zasadne uważano podjęcie przez Zgromadzenie Ogólne rezolucji potępiającej interwencję radziecką i wysłanie grupy obserwatorów ONZ do Polski, co byłoby łatwe do przeprowadzenia w przypadku oporu rządu polskiego. Niezależnie jednak od postawy Warszawy zalecano sformowanie takiego ciała.

W przypadku rozwoju kryzysu przewidywano wydanie przez prezydenta odpowiednich oświadczeń publicznych podkreślających zagrożenie światowego pokoju i apelujących o zaniechanie inwazji przez Kreml. Zależnie od sytuacji miały być one mniej lub bardziej ostre w tonie i wyrażać sympatię dla polskiego rządu lub narodu. Do momentu agresji radzieckiej celem propagandowym miało być wzbudzenie zainteresowania światowej opinii publicznej, która powstrzyma Kreml od interwencji. W przypadku inwazji proponowano skoncentrować działania na jej potępieniu i możliwym powstaniu polskiego narodu lub ludności innych krajów satelickich.

Przewidywano także wysłanie ostrych protestów dyplomatycznych, grożących zerwaniem przez USA stosunków z ZSRR i podkreślających niebezpieczeństwo rozszerzenia konfliktu w Polsce na Niemcy oraz poważne konsekwencje z tego wynikające. Również w tym miejscu przewidywano rolę Szwecji i Indii w wywieraniu dyplomatycznej presji na ZSRR. Rozważano nawet, acz z pewnymi zastrzeżeniami, wykorzystanie do tego celu także Chin komunistycznych³⁰.

Po dyskusji w czasie 337 posiedzenia OCB 5 IV 1957 r. zdecydowano, że pierwsze trzy sekcje zaprezentowanego wyżej dokumentu należy rozwinąć w „Operational Guidance Directed to the USSR in its Relation to Polish Independence”. Ostatnia sekcja miała zostać przekształcona w osobny dokument dotyczący przeciwdziałania sowieckiej interwencji zbrojnej („Operational Guidance with Respect to Deterring the USSR from Military Action Against Poland”). Podjęto także zaskakującą decyzję, iż tym działaniom nie będzie się nadawać rozgłosu, ale jednocześnie umożliwi się sowieckiemu wywiadowi pozyskanie wiadomości na ten temat. Żadne informacje nie miały natomiast dotrzeć do Polski, aby uniknąć powstania bezpodstawnych nadziei wśród polskiego społeczeństwa³¹.

Nadchodzące dni przyniosły jednak porzucenie prac nad tym dokumentem. Na początku maja Departament Stanu zasugerował wycofanie „Operational Guidance with Respect to

²⁹ Ibidem, s. 16.

³⁰ Ibidem, s. 18-19.

³¹ Agenda Item 2, z 5 IV 1957 r., DDE, WHOF, NSC Staff Papers 1948-1961, OCB Secretariat Series, b. 6, Folder: Poland and Hungary, NSC 5616/2.

Deterring the USSR from Military Action against Poland". Ten krok motywowano faktem, iż zachowanie ZSRR w chwili obecnej nie wskazuje na chęć użycia siły zbrojnej przeciwko Polsce, a amerykańskie zainteresowanie tym problemem może zapoczątkować niekorzystny rozwój wypadków. Miesiąc później, na posiedzeniu OCB 8 V 1957 r. przedstawiono nowe opracowanie: „Operational Guidance with Respect to Poland”, w którym m.in. otwarcie stwierdzano, że użycie amerykańskich sił zbrojnych w celu eliminacji inwazji Kremla pozostaje w sprzeczności z polityką USA. Zauważano jednocześnie, że z radzieckiego punktu widzenia Polska jest ważniejsza niż Węgry. Analiza przebiegu rewolucji węgierskiej doprowadziła do przypuszczenia, że ZSRR interweniowałby w przypadku poważnego zagrożenia swych żywotnych interesów — ustanowienia niekomunistycznego, czy nawet neutralnego rządu w Polsce³². Niezależnie od kursu przyjętego przez USA miało to przynieść szkody amerykańskim interesom. Ewentualna zbrojna pomoc „wolnego świata” oznaczałaby ryzyko totalnej wojny pomiędzy obu supermocarstwami, bierna postawa także zagroziłaby interesom USA i w konsekwencji mogłaby prowadzić do konfliktu zbrojnego. W konkluzji stwierdzono konieczność prowadzenia przez Waszyngton polityki, która będzie zachęcała Polaków do stopniowego szukania niezależności od Kremla, z zachowaniem wewnętrznego porządku i unikaniem sytuacji, która może skłonić ZSRR do użycia siły³³.

Na posiedzeniu OCB 13 V 1957 r. uznano, że rozważania zawarte w tym dokumencie odpowiadają polityce amerykańskiej zmierzającej do zapobieżenia sowieckiej interwencji. Tym samym przyjęcie tego opracowania przygotowanego pierwotnie jako uzupełnienie artykułu 17 a. NSC 5705/1, który nie dotyczył militarnych aspektów polityki USA wobec niebezpieczeństwa radzieckiej interwencji, oznaczało wycofanie się z tej koncepcji pomocy zbrojnej dla Polski przez administrację prezydencką³⁴.

Z przedstawionego powyżej obrazu jednoznacznie wynika, iż Stany Zjednoczone na początku 1957 r. bardzo poważnie rozważały ewentualne kroki w przypadku zagrożenia nowego rządu w Warszawie przez agresję Kremla. Te przemyślenia swój najpełniejszy wyraz znalazły w dokumencie Narodowej Rady Bezpieczeństwa NSC 5705/1 z lutego tr., który przedstawiał ewentualne konsekwencje biernego i czynnego przeciwstawienia się, z użyciem amerykańskich sił zbrojnych, ewentualnej inwazji radzieckiej. Stwierdzono w nim wyraźnie, że każda decyzja będzie stanowiła zagrożenie, zarówno dla interesów Stanów Zjednoczonych, jak i światowego pokoju, grożąc wybuchem totalnej wojny.

Przyjęty dokument stał się wstępem do innych analiz, w tym najważniejszej, przygotowanej pod koniec marca 1957 r. przez specjalnie powołaną do tego celu Ad Hoc Working Group. Przedstawiono w niej ewentualne alternatywy — od dyplomatycznych po militarne — na wypadek zagrożenia Polski przez interwencję radziecką lub jej podjęcia przez Kreml. Podobnie jak w NSC 5705/1, rozważano przeciwstawienie się ewentualnemu zagrożeniu radziec-

32 „Operational Guidance with Respect to Poland” z 8 Maja 1957 r., NA, Operations Coordinating Board (dalej OCB) Lot 62 D 430, box 26. Niepełny tekst tego dokumentu w: *FRUS 1955-1957*, s. 622-630.

33 Ibidem.

34 Memo z 13 V DDE, WHOF, NSC Staf. Papers 1948-1961, OCB Central File Series, b. 54, Folder OCB. 091 Poland (8) [March-June 1957]. Niemniej jednak, jeszcze w roku następnym w makietach dokumentów Narodowej Rady Bezpieczeństwa znajdujemy informacje świadczące o istnieniu takich rozważań Np. paragrafy 38 i 39 kolejnego dokumentu NSC 5808 z marca 1958 r. były powtórzeniem paragrafu 15 i 18 poprzedniej uchwały. Również aneks do tego dokumentu był przeredagowaną wersją rozważań zawartych w NSC 5705/1, jednak w ostatecznej wersji dokumentu z 16IV1958 r. się nie znalazł (U.S. Policy Toward Poland z marca 1958. Makieta, NA, NSC 5808, box 95).

kiemu bez angażowania sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych, chociaż nie wykluczano także takiego kroku, gdyby zawiodły inne środki. Jednak bardzo szybko, bo już w maju 1957 r., Operations Coordinating Board ostatecznie wycofała się z możliwości militarnego wsparcia Polski, stwierdzając, iż pozostaje to w sprzeczności z celami polityki USA. Oznaczało to przyjęcie przez Waszyngton pokojowej alternatywy — zachęcania rządu w Warszawie do stopniowego zwiększania swojej niezależności od ZSRR za pomocą intensyfikacji kontaktów dyplomatycznych, ekonomicznych i kulturalnych między Stanami Zjednoczonymi i Polską, z jednoczesnym unikaniem kroków, które mogłyby grozić interwencją radziecką.

Chociaż rozważania administracji waszyngtońskiej, dotyczące ewentualnej pomocy militarnej w przypadku zagrożenia ze strony Kremla dla rządu w Warszawie nigdy nie wyszły poza teoretyczne i właściwie czysto hipotetyczne analizy, interesujące wydaje się jednak ich przypomnienie. Pokazują one bowiem bardzo wyraźnie, iż stanowisko USA dotyczące pomocy dla Polski na wiosnę 1957 r. było dużo bardziej złożone, niż dotychczas sądzono, i Waszyngton bardzo poważnie rozważał zaangażowanie wszystkich dostępnych sił, z militarnymi włącznie, w przypadku zagrożenia Polski inwazją radziecką.

Did the United States Plan Military Action in Poland in the Event of Soviet Intervention in 1957 ?

The article based on recently declassified American sources presents formerly unknown ideas of U.S. Government policy toward Poland at the beginning of 1957. The Operational Coordination Board and the National Security Council considered steps in case of the Soviet military threat against Poland. Such reflections were expressed most completely in the NSC 5705/1 in February 1957. This document set forth possible courses of action, including the use of the U.S. army in case of Soviet intervention in Poland. In conclusion it stated that every decision would imperil the interests of the United States and will be the threat for global peace because of the danger of an outbreak of total war.

NSC 5705/1 was an introduction to another analysis prepared in March 1957 by a specially created „Ad Hoc Working Group". This document considered eventual alternatives of U.S. policy (from diplomatic to military) in case of a threat of Soviet intervention in Poland or a military action of Kremlin.

However, in May 1957 the Operations Coordinating Board finally withdrew from the possibility of providing military support to Poland due to the fact that this would be contrary to the purposes of U.S. policy.

Although the deliberations of the U.S. Government concerning eventual military assistance to Poland in case of Soviet threats aimed against Warsaw never went beyond theoretical analysis, their recollection appears to be interesting. The new documents show very clearly that the U.S. policy toward Poland in spring of 1957 was much more complex than it was thought and the government in Washington seriously considered using of all possible steps, including military ones, in case of a Soviet invasion of Poland (or such a threat).